

SLOVENSKI RDEČI KRIŽ V STARI JUGOSLAVIJI
1918-1941

KATARINA KOBE-ARZENSEK

Svetovna vojna se je končala z mirovno pogodbo v novembru 1918. Vojna je prenehala, za njo je mastopila doba povojne bede, gladovanja, bolezni, kuge in elementarnih nesreč. Zavaljo strašnih posledic vojnega meteža je večina držav, bodisi da so bile zmagovalke v svetovni vojni in so se teritorialno povečale, bodisi da so jih mirovne pogodbe znatno okrnile in jim naložile težka materialna bremena, morala svoje gospodarsko in socialno življenje bistveno spremeniti in ga prilagoditi hudim razmeram povojne dobe. Ostalo je na tisoče invalidov, ki jim je bilo treba ublažiti zdravstveno stanje, dati jim nove možnosti zaposlitve in popraviti telesne nakaze s tehničnimi pripomočki (protezami). Bilo je na tisoče vojnih ujetnikov in internirancev v Evropi in drugih kontinentih, ki jim je bilo treba omogočiti vrnitev v domovino. In če se je Rdeči križ izkazal že v vojni kot humana ustanova ne samo na bojiščih, temveč tudi v zaledju med civilnim prebivalstvom, ali ne bi še uspešneje deloval v miru na vseh področjih človeške dobrotelne? Spričo tega je predsednik ameriške organizacije Rdečega križa, Henrik Davison, zaklical v svet: »Ne demobilizirajmo Rdečega križa...! Treba mu je dati že v miru novo obliko dobrotelnega udejstvovanja, ki naj izvira iz zavesti medsebojne solidarnosti narodov in držav. Zato mora Rdeči križ že v miru okrepiti svojo organizacijo v korist in srečo človeštva.« Na Davisonovo pobudo se je sešel februarja 1919 v Parizu komite petih zmagovitih držav, da začrta mirovni delovni program Rdečega križa in 5. maja 1919. leta je bila ustanovljena v Parizu Liga društev Rdečega križa, h kateri je do leta 1924 pristopilo 51 državnih organizacij, med njimi tudi jugoslovanska.

V prevratni dobi 1919 se je na Slovenskem delujoče društvo Rdečega križa preosnovalo v »Slovenski Rdeči križ«, čigar predsednik je bil Peter Grasselli, tajnik pa dr. Viljem Krejči. Ob ustanovitvi države Srbov, Hrvatov in Slovencev se je osnovala tudi enotna organizacija »Rdeči križ kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev«, v katero se je vključil tudi slovenski Rdeči križ. Temu je pripadalo vse področje dravske divizijske komande. V okviru centralnega društva se je za Slovenijo ustanovil ljubljanski oblastni odbor Rdečega križa, ki mu je načeloval kot predsednik dr. Viljem Krejči, odvetnik v Ljubljani. Po preimenovanju države je dobila centralna ustanova ime

»Rdeči križ kraljevine Jugoslavije«. Leta 1925 so bila odobrena nova društvena pravila.

Kakšne naloge si je naložil ljubljanski oblastni odbor RK v miru? Samostojno in v sodelovanju z državnimi oblastmi in dobrotelnimi ustanovami podpirati invalide, vojne sirote in bolnike, sodelovati v boju zoper nalezljive in kužne bolezni, skrbeti za izboljšanje ljudskega zdravja s poukom o higieni, negovanju otrok in bolnikov, prirejati samaritanske tečaje za vzgojo bolničarjev in strežnikov, dajati prvo pomoč v primeru velikih elementarnih nesreč, kot so poplave, potresi, lakota, epidemije in podobno, zbirati sredstva, ki so potrebna pri opravljanju humanitarnih nalog v miru in vojni ter končno podpirati organizacijo Podmladka Rdečega križa.

Ljubljanski oblastni odbor RK je razpolagal z bogatim materialnim skladiščem. Imel je obilno zalogo sanitetnega materiala, ki ga je ob izbruhu nalezljivih bolezni, elementarnih nesrečah in drugih podobnih prilikah posredoval prizadetemu prebivalstvu. Oblastni odbor RK je imel tudi veliko Döckerjevo barako z vso potrebno opremo, ki se je dala v najkrajšem času postaviti, kjer je bilo treba. V posesti je imel zasilno kuhinjo za 36 oseb. Nabavil si je moderen bolniški šotor, v katerem se je dalo postaviti 30 do 40 postelj. Veliko pozornost je posvečal obrambi civilnega prebivalstva pred plinsko vojno. Poleg velikih nalog pa je oblastni odbor RK širil idejo humanitarnosti in solidarnosti človeštva na vse sloje prebivalstva. Po društvenih pravilih je mogel biti član Rdečega križa vsakdo, ki je imel državljansko pravico. Na letni skupščini v Beogradu je glavni odbor imenoval posebno zaslužne za častne člane. Za velikega dobrotnika Rdečega križa so razglasili tistega, ki je poklonil organizaciji vsaj 10.000 dinarjev, in za stalnega člana, kdor je plačal enkratni znesek 500 dinarjev. Večino članstva so sestavljali redni člani, ki so plačevali letno članarino 30 dinarjev, in pomožni člani, ki so prispevali letno po 6 dinarjev. Vsak član naj bi bil tudi naročnik društvenega glasila »Glasnik Rdečega križa«, čigar letna naročnina je znašala 10 dinarjev.

Veliko prizadevanja je pokazal ljubljanski oblastni odbor Rdečega križa pri ustanavljanju svojih podružnic, tako imenovanih krajevnih odborov Rdečega križa. V začetku leta 1930 je imel oblastni odbor 58 krajevnih odborov RK z 2.865 rednimi, 1.130 pomožnimi in 49

stalnimi člani. Prav je, da jih tudi naštejemo: Beltinci, Bled, Brežice, Celje, Črna, Črnomelj, Dobrna, Dobrovnik, Dolnja Lendava, Gornji grad, Guštanj, Jesenice, Kamnik, Kočevje, Konjice, Kostanjevica, Kranj, Krčevina, Krško, Lajtersperk, Laško, Litija, Ljubljana, Ljutomer, Logatec, Maribor, Marenberg, Mokronog, Mozirje, Murska Sobota, Novo mesto, Ormož, Pobrežje, Polhov Gradec, Ptuj, Radeče, Radgona, Radovljica, Rajhenburg, Ribnica na Dol., Rogaška Slatina, Sevnica, Slovenj Gradec, Slov. Bistrica, Sv. Lovrenc na Pohorju, Št. Peter pod Sv. gorami, Studenci, Skofja Loka, Šmarje pri Jelšah, Šoštanj, Trnava v Poljanski dolini, Trbovlje, Trzič, Velenje, Velike Lašče, Vič, Zagorje, Žiri.

Poglavitna naloga krajevnih odborov RK je bilo pridobivanje članstva. Od nabrane članarine so odvajali 25 % oblastnemu odboru v Ljubljano in 25 % glavnemu odboru RK v Beograd. Drugo polovico so lahko sami potrošili. Krajevni odbori RK so si večali svoje dohodke z raznimi poljudnimi predavanji, gledališkimi predstavami, koncerti, tombolami in kinematografskimi predstavami, od katerih niso plačevali nobenih davščin. Omeniti velja, da so krajevni odbori RK ustanavljali zasilne bolnišnice in hiralnice v krajih, kjer ni bilo bolnišnic. Tako je vzdrževal krajevni odbor RK v Konjicah svojo lastno bolnišnico, kjer se je na leto zdravilo nad 100 bolnikov. Za šolsko mladino so krajevni odbori RK v Ljubljani, Trziču in Trbovljah organizirali počitniške kolonije. Po pravilniku, ki ga je izdal glavni odbor RK, naj bi v vsakem večjem kraju samaritanski tečaji dajali splošno higijensko izobrazbo in osnove prve pomoči v nezgodah in boleznih. Taki tečaji so do leta 1930 bili v Ljubljani (3), Trbovljah in Celju pod vodstvom zdravnika. Glavni odbor je prevzel upravne stroške tečajev, poleg tega je za predavanja prispeval 1.000 dinarjev in za tajniške posle 300 dinarjev. Zanimivo je, da si je agilni krajevni odbor RK v Guštanju že v prvem desetletju stare Jugoslavije za približno 100.000 dinarjev kupil rešilni avto in da si je zidal »Dom Rdečega križa«.

Kot primer resnične prizadevnosti Rdečega križa ob elementarnih nesrečah moramo omeniti podporo, ki jo je dal ljubljanski oblastni odbor RK prebivalcem v okolici Ljubljane, Logatca, Kranja, Litije, Laškega in drugih krajev, ko so jim poplave jeseni 1926 in 1927 porušile domove, gospodarska poslopja ter uničile obdelano zemljo in nasade. Prizadetim se je razdelilo nad 1.500.000 dinarjev v gotovini in blagu. V ta namen so organizirali nabiralne akcije v obeh oblasteh, ljubljanski in mariborski. Ameriški rojaki so prispevali nad

100.000 dinarjev. Prav tako je glavni odbor v Beogradu nakazal 2 milijona brezobrestnega posojila tistim, ki so jim poplave porušile domove. Posojilo je prejelo 107 posesnikov v znesku od 4.000 do 40.000 dinarjev. Kjer so ležale ruševine domov, so po treh letih s pomočjo Rdečega križa zrasle mične hišice. Oblastni odbor RK je izposloval prizadetim cement po produkcijski ceni in od uprave državnih železnic zanj brezplačen prevoz. Tudi v hudi zimi 1929 je oblastni odbor RK med gladojoče razdelil nad 100.000 dinarjev podpor v gotovini in blagu, glavni odbor pa je v ta namen prispeval 90.000 dinarjev.

Ti primeri, ki zajemajo samo večje akcije, zgovorno pričajo o humanosti in dobrodelnosti Rdečega križa v mirnem času. Propagiral je to ustanovo na Slovenskem znani kvartet Matičarjev (Skalar, Završan st., Završan ml. in Pelan), ki je v prvih desetih letih Jugoslavije priredil na območju ljubljanskega oblastnega odbora RK po trgih in mestih kar 25 pevskih koncertov.

Veliko spremembo v organizaciji jugoslovanskega Rdečega križa je prinesel zakon o društvu Rdeči križ kraljevine Jugoslavije leta 1933. Temu zakonu so sledila pravila društva. Struktura je bila doslej naslednja: Glavni odbor v Beogradu, banovinski odbori RK v kraju sedeža banovin, okrajni odbori, občinski odbori — poverjeništa, šolski odbori Podmladka Rdečega križa in skupščine. V Ljubljani je bil sedež Dravskega banovinskega odbora RK kraljevine Jugoslavije. Upravo banovinskega odbora RK sta vodila upravni odbor pod predsednikom dr. Viljemom Krejčcem in dvema podpredsednikoma ter nadzorni odbor s predsednikom Francem Pretnarjem, ravnateljem Mestne hranilnice v pokoju. Za reševanje posebnih nalog so bile ustanovljene sekcije. Dravski banovinski odbor RK je imel administrativno, finančno-ekonomsko, žensko in organizacijsko sekcijo ter sekcijo Podmladka. Upravni prostori banovinskega odbora RK so bili na Gosposvetski cesti št. 2, v drugem nadstropju. V Ljubljani je deloval tudi pododbor RK z naslednjimi sekcijami: propagandna, socialna, samaritanska, prireditvena ter sekcija za dom Rdečega križa. Ta pododbor je živahno deloval ter se udeleževal v tednu Rdečega križa in nabiranju prostovoljnih prispevkov. Vsako leto je v juniju prirejal kresne večere. Nabrana denarna sredstva so namenili predvsem revnim Ljubljančanom. Leta 1937 je pododbor RK razdelil 7 vagonov premoga in 1200 kg moke med 700 ljubljanskih revežev; tudi leta 1938, 1939 in 1940 je dajal pomoč v premogu ubožnejšim prebivalcem Ljubljane.

Banovinski odbor RK je imel 23 okrajnih odborov (Ljubljana, Brežice, Celje, Črnomelj, Dravograd, Gornji grad, Kamnik, Kočevje, Kranj, Krško, Laško, Lendava, Litija, Ljutomer, Logatec, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto, Ptuj, Radovljica, Slovenj Gradec, Slov. Konjice, Škofja Loka) in eno okrajno poverjenišтво v Šmarjah pri Jelšah. V letu 1938 je bilo 115 občinskih odborov in 170 občinskih poverjeništev. V istem času je imela dravska banovina 13.912 članov Rdečega križa (višjih 60, rednih 5300 in podpornih članov 8552). V letu 1941 se je članstvo dvignilo na 18.460 (61 višjih, 7043 rednih in 11.356 podpornih članov). Na Glasnik Rdečega križa je bilo naročenih okoli 276 članov.

Tudi v drugem desetletju stare Jugoslavije ni zaspalo prizadevanje Rdečega križa. Tako je pomagal najubožnejšim poplavljenecem v Murski Soboti in Lendavi. V letu 1939 so poplave prizadele brežiški in dravograjski okraj. Oškodovancem je Rdeči križ nakazal 12.300 dinarjev, podprl pa je tudi 9 posestnikov v Žitkovcih v lendavskem okraju. Naslednje leto ni bilo večjih poplav, kljub temu je banovinski odbor RK prispeval ogroženim prebivalcem in pogorelcem pomoč v skupnem znesku 7550 dinarjev.

Ko je na Češko vdrla Hitlerjeva soldateska, so mnogi češki rodoljubi morali bežati iz domovine. Češkoslovaškim beguncem je banovinski odbor RK priskočil na pomoč z denarnim zneskom 10.000 dinarjev. Okrajni in občinski odbori RK po dravski banovini so za begunce zbrali okoli 15.000 dinarjev, mariborski okrajni odbor pa je v ta namen priredil nabiralno akcijo in zbral 10.000 dinarjev. Če je jugoslovanski Rdeči križ namenil pribežnikom okoli 70.000 dinarjev, je samo dravska banovina s svojimi 35.000 dinarji prispevala polovico celotne podpore jugoslovanskega Rdečega križa.

S Hitlerjevim napadom na Poljsko 1. septembra 1939 se je vnel drugi svetovni požar. Mnogi poljski rojaki so zapuščali svoje domove. Tem je že 1939 dravski banovinski odbor RK nudil denarno pomoč. Dobrodelna akcija se je ponovila tudi v naslednjih dveh letih.

V zadnjih letih kraljevine Jugoslavije so postajale v Ljubljani vedno bolj žive želje po zgraditvi lastnega doma Rdečega križa. Akcija je vodil ljubljanski pododbor in 6. decembra 1939 so na seji banovinskega odbora RK imenovali poseben odbor pod vodstvom Miroslava Gregorke, ki si je naložil breme, da dokončno reši to važno vprašanje.

V propagandne namene je banovinski odbor RK kupil že dolgo zaželeni projekcijski aparat. Žal pa odbor ni imel primernega slikov-

nega gradiva; obvezal se je, da tudi tega nabavi, upoštevajoč domače razmere. Banovinski odbor RK je prirejal najrazličnejše prireditve; te bi razdelili v prireditve krajevnega značaja, splošne prireditve v tednu Rdečega križa in razna zdravstvena predavanja. Tovrstnih prizadevanj je bilo toliko, da jih ne gre naštevati. Omenili bi samo uspeh tedna Rdečega križa, ki je prinesel odboru 31.324,86 dinarja. Zanimiva so bila zlasti zdravstvena in strokovna predavanja o obrambi pred napadi iz zraka in o bojnihstrupih.

Skladišče na Ljubljanskem polju je bilo vredno z zemljiščem skupaj okoli 70.600 dinarjev. Vrednost sanitetne opreme, nabavljene pred letom 1934, je znašala 80.000 dinarjev; po tem letu do začetka druge svetovne vojne so kupili še za 55.290 dinarjev sanitetnega materiala. Od glavnega odbora RK poslana oprema je bila cenjena (1937) na 44.251 dinarjev. Prišteti pa moramo še velike količine tovrstnega materiala, ki jih je glavni odbor RK poslal v letih 1939, 1940 in 1941. Omeniti velja le kompletan rešilni avto. Ne malo tega materiala so razdelili med odbore RK, ki so ustanavljali v svojih krajih in ob cestah »postaje za prvo pomoč v sili«. Mimo tega pa so ti odbori vzdrževali razne zdravstvene in kulturne ustanove. Okrajni odbor v Konjicah je imel lastno bolnišnico, občinski odbor RK v Guštanjju kopališče in rešilni avto, okrajni odbor RK v Črnomlju in občinska odbora v Slovenski Bistrici in Črni kopališče, okrajni odbor RK v Ptujju hiralnico in občinska odbora RK v Dobavi in Fali (Selnice) lasten gledališki oder. Pozabiti ne smemo, da je nameraval kupiti rešilni avto okrajni odbor RK v Murski Soboti in da so pripravljali kopališče v Maribergu.

Ker je bilo v zadnjih letih zaradi izrednih političnih razmer zelo napeto vzdušje, se je delo v sanitetni stroki osredotočilo v glavnem na dve nalogi:

1. izvežbati potrebno osebje za prvo pomoč ter v negi bolnikov in ranjencev;
2. pripraviti sanitetni, zdravstveni in bolniški material, ki naj bi bil v primeru potrebe na razpolago.

Za usposabljanje bolniškega osebja so se v mestih in na podeželju prirejali bolničarski in samaritanski tečaji. Od leta 1929, odkar je prirejal Rdeči križ v Sloveniji tečaje, pa do leta 1940, je bilo 128 samaritanskih tečajev, ki se jih je udeležilo 1672 moških in 2129 žensk, ter 65 bolničarskih tečajev z 802 tečajniki in 1627 tečajnicami. Bolniško-sanitetni, obvezovalni in zdravniški material so dopolnili deloma iz svojih sredstev deloma pa s pomočjo glavnega odbora RK. Banovinski odbor

RK v Ljubljani je v ta namen določil 150.000 dinarjev, od glavnega odbora pa je prejel sanitetnega materiala v vrednosti 475.948 dinarjev in neposredno pred vojno še za 745.312 dinarjev. Za morebitne elementarne nesreče je imel banovinski odbor RK v pripravljenosti dve poljski kuhinji.

Sredi velikih priprav je Dravski banovinski odbor RK zatekel 6. april 1941, ko se je začela tudi za Jugoslavijo vojna.

PODMLADEK RDEČEGA KRIŽA 1922—1941

Podmladek Rdečega križa je bil ustanovljen s sklepom skupščine Lige društev Rdečega križa v Parizu 20. marca 1922. Že v prvi svetovni vojni so poleg odraslih tudi otroci sodelovali v društvu Rdečega križa in s tem pomagali pri lajšanju vojnega gorja.

Ko je Liga sklenila, da ustanovi Podmladek Rdečega križa, je storila to zato, ker je sodila, da je tovrstna organizacija še posebej ugodno sredstvo za pouk in vzgojo bodočih pokolenj v duhu Rdečega križa.

Še istega leta, ko je bila Liga sklenila ustanoviti Podmladek, so začeli z njegovo organizacijo v naši državi ter vpisali veliko število učencev vseh šol za člane. Kmalu potem je Podmladek Rdečega križa bil ena najmočnejših mladinskih organizacij ne samo v Jugoslaviji, temveč tudi na svetu. Pred drugo svetovno vojno je ta organizacija mladih obstajala v več ko 50 državah in je imela nad 12 milijonov članov.

V stari Jugoslaviji je bil Podmladek sestavni del društva Rdečega križa in je bil kot njegov del organiziran na osnovi pravilnika Podmladka. Glavna naloga mu je bila pripravljati mladino na dolžnosti članov Rdečega križa, spoznati njegov nastanek, vzvišene in plemenite naloge ter podpirati to delo po svoji zmožnosti in sposobnosti. Za proučevanje in reševanje vseh vprašanj, ki zadevajo upravo, razvoj, organizacijo in vzgojo Podmladka Rdečega križa, za njegovo delovanje v miru in vojni, je obstajala sekcija Podmladka Rdečega križa pri glavnem in banovinskem odboru, okrajnih in občinskih odborih RK. Predsednika sekcije Podmladka RK je volil iz svoje srede banovinski odbor. Pri okrajnih in občinskih odborih RK je bil predsednik sekcije Podmladka predsednik šolskega odbora Podmladka. Sekcijo Podmladka pri banovinskem odboru RK so sestavljali predsednik in trije člani tega odbora in sekcijo pri okrajnih in občinskih odborih RK predsednik in dva člana odbora. V šolskem letu 1937/38 je bil predsednik banovinske sekcije Podmladka Kuno Hočevar, ravnatelj III. drž. gimnazije v Ljub-

ljani in kasneje Ivan Doleneč, ravnatelj drž. učiteljske šole v Ljubljani. V šolskem letu 1935/36 je bilo v Podmladku organiziranih 182 osnovnih šol, v letu 1936/37 290, leta 1937/38 289, leta 1938/39 329 in 1939/40 345 osnovnih šol. V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno je bilo organiziranih pri Podmladku 67 srednjih strokovnih šol z okoli 10.500 člani. Vse osnovne šole so imele 1940. leta 17.210 članov. Če to izrazimo v procentih, je bilo včlanjenih 87% srednjih šol in 44% vseh osnovnih šol.

Podmladkarji so skrbeli za svoje zdravstveno utrjevanje s tem, da so pogoji »igro za dobro zdravje« in z rednimi telovadnimi in dihalnimi vajami. Med šolskim letom so bila številna zdravstvena predavanja, samo v letu 1940 jih je bilo več kot 321. Sekcija Podmladka je posvečala dobršen del pozornosti higieničnim tečajem. V zadnjem letu pred drugo svetovno vojno je bilo v dravski banovini 18 takih tečajev. Higienični tečaji so bili dvojni: za prvo pomoč in nego otrok. Tečaje za prvo pomoč je 1940. leta končalo 407 dijakov in tečaje za nego otrok 196 dijakinj. Tečajniki so prejeli posebno tiskano diplomo. Med važne naloge Podmladka je prišteti tudi prirejanje počitniških kolonij in ne nazadnje ustanavljanje šolskih lekarn. Tu so se pokazali kar lepi uspehi; število teh je bilo vsako leto večje. Leta 1934 jih je bilo 102 in 1939 kar 147. V svojem petletnem načrtu si je sekcija naložila posebno nalogo: povečati število šolskih kuhinj, kolikor je mogoče. In trud ni bil zastonj. Medtem ko se je v šolskem letu 1935/36 hranilo v 39 šolskih kuhinjah 2234 podmladkarjev, se je v šolskem letu 1938/39 v 58 kuhinjah hranilo že 3828 učencev. Skrbela pa je sekcija tudi za kopališča in igrišča. Do leta 1940 je zraslo 51 kopališč in 129 igrišč. Svojo človekoljubnost so podmladkarji izkazovali z medsebojno pomočjo. V prvi vrsti so pomagali sošolcem ali učencem drugih šol v naši domovini in ob elementarnih nesrečah priskočili na pomoč tovarišem v tujini. Tako je 1938. leta prejelo pomoč 5950 učencev, v naslednjem letu pa 5759. Med proslavami, ki jih je prirejal Podmladek RK, je najvažnejša proslava dneva Podmladka RK. Poleg te so proslavljali še »Dan miru«, »Materinski dan« in »Teden Rdečega križa«. Glavni odbor Rdečega križa je za podmladkarje izdajal dva časopisa: za srednješolsko mladino »Glasnik Podmladka RK« in za osnovnošolsko pa »Dobro dete«. Knjižnice Podmladka RK je imelo v letu 1939 kar 84 šol. Premoženje podmladkarjev so sestavljali dohodki članarine, prodanih ročnih izdelkov, prireditvev, zabav in koncertov ter prostovoljni prispevki.

(Se nadaljuje)